

KIRGIZ EDEBİYATINDA SOSYALİST REALİZMİN YENİDEN YORUMLANMASI ÜZERİNE

Reinterpretation of Socialist Realism in Kyrgyz Literature

О новом переосмыслении социалистического реализма в Кыргызской литературе

Kemal GÖZ*

Gazi Türkiyat, Güz 2015/17: 99-112

Öz: Kırgız Edebiyatının üzerine kurulduğu Sosyalist realizm 1934 yılında toplanan Sovyet Yazarlar Birliği Kurultayında son halini almış ve ortaya konulan prensipler bütün Sovyetler Birliği edebiyatlarında kullanılmıştır. Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in Komünist Parti genel sekreteri olmasıyla partinin edebiyata bakışı değişmiştir. Bu değişimin Kırgız Edebiyatındaki öncüsü ise Cengiz Aytmatov'dur. Aytmatov'un açmış olduğu bu yoldan yeni yetişen genç yazarlar cesaretle eserler kaleme alırken Stalin dönemi doğmalarına alışmış olan birinci nesil yazarlar ise bu değişimi anlayamamış ve Kırgız Edebiyatında yazarlar arasında bir tartışma da başlamıştır. Sosyalist realizmin yeniden yorumlanmasıyla ideal olan gerçeğin var olan gerçeklikle yer değiştirdiği eserler Kırgız Edebiyatının gelişmesinde büyük oranda etkili olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Edebiyatı, Cengiz Aytmatov, Murza Gaparov, Aşım Cakıpbekov, Sosyalist Realizm

Abstract: Socialist realism intrinsic to the Kyrgyz literature acquired its final shape at the Grand Session of the Kyrgyz Writers' Union in 1934 and literature of the entire Soviet Union was based on common principles of this course. The death of Stalin and election of Khrushchev as a General Secretary of the Communist Party has changed peoples' attitude to literature of that time. The changes in Kyrgyz literature was incited by Chyngyz Aitmatov. Introduction of changes by Aitmatov lead to the fact that the young writers who bravely put their works onto paper and generation of writers who blindly followed Stalin's dogma did not understand that changes. This, by its turn, caused disputes among Kyrgyz writers. The changed works of literature of Socialist Realism had greatly influenced the development of Kyrgyz literature.

Keywords: Kyrgyz literature, Chyngyz Aitmatov, Myrza Gaparov, Ashym Zhakypbekov, Socialistic realism

Аннотация: Социалистический реализм на которой была построена Кыргызская литература получила последнюю форму на съезде Союза советских писателей в 1934 году и поставленные принципы были использованы в литературе всего Советского Союза. Со смертью Сталина и изменение генерального секретаря Коммунистической партии Хрущевым изменился взгляд партии к литературе. Чынгыз Айтматов является лидером этого изменения. Молодые авторы последующие путь Айтматова со смелостью писали свои произведения, а писатели первого поколения привыкшие к догмам Сталинского периода не смогли понять это изменение и вместе с этим начался конфликт между новым и старым поколением писателей. Произведения где с переосмыслением социалистического реализма идеалистическая реальность заменила существующую реальность были значительно эффективными в Кыргызской литературе.

---

* Dr., Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü. Bişkek/KIRGIZİSTAN. gozkemal@yandex.ru Gönderim Tarihi: 19.10.2015 / Kabul Tarihi: 29.11.2015.

Ключевые слова: Кыргызская литература, Чынгыз Айтматов, Мурза Гапаров, Ашым Жакыпбеков, социалистический реализм.

Edebiyatın işlevi ile ilgili olarak Sovyetlerde cılız da olsa bazı tartışmalar yaşanmıştı. Sovyetlerde sanat sorusu üzerinde duran ve Marksist felsefenin sanata uygulanışı üzerinde ciddi katkıları olan Plehanov sanatı açıkça propaganda aracı olarak saymamış, devletin sanatçıya yol göstermesine karşı çıkmış, sanatın kendine özgü bir dünyası olduğundan hareketle eserin politik yönünü ve estetik yönünü fazla ayırmış gözükmesinden dolayı bir müddet sonra gözden düşmüştür. (Moran 2002: 52) Bunun yerine ortaya atılan Sosyalist realizm fikri ideal olanı yansıtmak üzere kurulmuş bir temele dayanıyordu. Buna göre Sosyalist realizm şu anki gerçekliği bilmek değil, bunun nereye doğru gittiğini bilmektir, Sosyalist realizm esasında yazılmış eser, yazarın hayatta gördüğü ve eserinde yansıttığı çelişkilerin nereye varacağını belirten eserdir (Moran 2002: 54). Var olan ve ideal olan arasındaki çelişkinin ideal olanın doğru bir şekilde yansıtılmasıyla topluma yön verecek bir sonuç doğuracağı öngörüsü Sovyetler Birliğinde edebiyatı etkisi altına almıştı. Günümüzde bakıldığında anlamsız gibi görünebilecek bu amaç koyma eyleminin edebiyatın o dönem toplumlara için ifade ettiği anlamı kavrayarak izah etmek mümkündür. Toplumların şekillenmesi ve devletler tarafından olması istenilen toplum yapısının yönünü ve gidişatının belirlenmesinde edebiyat önemli bir yer tutuyordu. Örneği İngiltere'de edebiyatın işlevi ile ilgili olarak yapılan tartışmalarda işçi sınıfının konumu ve sınıflar arasında meydana gelmesinden korkulan çatışma da belli oranda yer ediyordu ve bu yönde edebiyata bir işlev yüklemeye gerekliliği ortaya çıkmıştı. Terry Eagleton bununla ilgili olarak Edebiyat Kuramı Giriş adlı eserinde şu satırlara yer vermiştir.

İşçi sınıfının çocuklarıyla bazı manevî değerler paylaşılmazsa, bu çocuklar ileride maddî değerleri paylaşmayı zor kullanarak talep eden insanlar olacaklardır. Eğer kitlelerin önüne birkaç roman atılmazsa, tepkilerini kendilerini barikatlara atarak gösterebilirler (Eagleton 2004: 43). Edebiyat bu ideolojik girişime birçok bakımdan uygun bir adaydır. Liberal, "insanileştirici" bir uğraş olarak siyasî bağnazlığa ve ideolojik aşırılığa karşı kuvvetli bir panzehir olabilirdi. Bildiğimiz gibi edebiyat, iç savaşlar, kadınların ezilmesi veya İngiliz köylülerin mülksüzleştirilmesi gibi önemsiz tarihsel olaylar yerine evrensel insanî değerleri pazarladığı için, işçi sınıfının adam gibi yaşayabilme veya kendi hayatları üzerinde daha fazla söz hakkına sahip olabilme gibi ufak tefek taleplerini kozmik bir perspektife yerleştirebilir, hatta talihi yaver giderse onların ebedi hakikatler ve güzelliklere dalıp giderek bu tür sorunlarını unutmalarını bile sağlayabilir (Eagleton 2004: 44, Collins 1891'den Aktaran Baldick 1981: 100).

Sovyetlerin edebiyata yüklemek istediği işlev de farklı bir açıdan bakıldığında esasında İngiltere'deki ile hemen hemen aynıydı. Bir tarafta işçi sınıfının toplumun zenginliklerinden daha fazla pay alma isteğinden korkan İngilizlerin edebiyata yüklediği işlevle diğer tarafta Orta Asya için milliyetçi; Rusya için ise burjuva ve

aristokrat sınıfının eski haklarını yeniden elde etmek için girişmeleri muhtemel mücadelenin önüne set çekebilmek için edebiyata konulan işlevin neticede farklı gibi görünmesine rağmen ortak noktası toplumu şekillendirmekten ibaretti. Tam da burada partinin hem edebiyat hem de süreli basın yayını sıkı bir kontrol altına aldığını, kurulan yazarlar birlikleri ile de 1934 yılında toplanan yazarlar birliği kurultayında son halini alan ve adına "toplumcu gerçekçilik" ya da "sosyalist realizm" denilen işlev mekanizmasının uygulanıp uygulanmadığını denetlediğini görmekteyiz.

Stalin'in ölümü Sovyetler Birliği'nde halk tarafından üzüntüyle karşılanmıştı. Hatta XX. Parti Kurultayında Stalin'in ortaya koyduğu bütün dogmaların yok sayılması ve Kruşçev'in Stalin'i eleştiren mektubu sessiz bir şekilde protesto bile edilmişti. Dışarıdan bakıldığında acımasız bir diktatör olarak görülen Stalin, İkinci Dünya Savaşı kahramanı ve kayda değer ekonomik gelişmelerin mimarı, Sovyet halkının babasıydı (İbraimov 2014: 255). Kırgızistan için ise durum daha da ilginçti. 1917 yılına kadar kendine ait bir yazı dili, gazetesi ve alfabesi olmayan bir toplumken bütün bu imkânlara Sovyetler Birliği'nin kurulması ile kavuşmuştu. Bu tarihten sonra Kırgızlar bir yazı dili edinmiş, 1924 yılında yayınlanmaya başlayan Erkin Too gazetesiyle de ilk süreli basın yayın organıyla tanışmıştı. Kırgızlar 1936 yılında Kırgız Sovyet Cumhuriyetinin ilân edilmesiyle de bir devlete sahip olmuştu (Kara 2013: 1763). Bu süreç içerisinde okuma yazma oranı artmış, birçok okul kurulmuş, Kırgız gençlerin eğitimlerini geliştirecekleri maarif faaliyetleri artarak devam etmişti (Cigitov 2002: 20). Yeni oluşmakta olan Kırgız devlet bürokrasisi ve Kırgız entelektüel çevrelerinin bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda Moskova merkezli gelen emirleri canı gönülden yerine getirmeleri doğaldı.

Stalin'in ölümü bu yüzden geniş halk kitlelerince üzüntüyle karşılanmıştı. Stalin'in uyguladığı baskı aydınlar üzerindeydi. Yani sıradan insanların Stalin ile alıp veremeyeceği bir şey yoktu. Aksine zorlu savaş yılları ve zaferle çıkılan savaştan sonra kaydedilen ekonomik ve askerî gelişmelerle eski zor günlerin geride kalması hâlâ belleklerdeki yerini koruyordu. Stalin'in ölümünden sonra politikalarının terk edilmesini kabullenebilecek çevreler ise bir sebepten ötürü Stalin politikalarından zarar görmüş ya da savaş ve savaştan sonraki zor yıllarda çocukluk çağlarını geçirdikleri için Stalin'e karşı bir minnettarlık hissetmeyen genç nesiller olacaktı. Salıcan Cigitov konuyla ilgili dikkat çekici şu satırları kaleme almıştır:

Yine, İ. V. Stalin'in otoritesine sığınma uygulamasının resmî bir şekilde yürürlükten kalkması Cengiz Aytmatov'un kişisel kaderine de keskin değişiklikler getirmiştir. Önce, yalan bir iftirayla yok edilen babası Stalinizm zulmünün suçsuz bir kurbanı olarak tamamen aklanmış, sonra da kendisi " halk düşmanı ailenin bir üyesi" olarak hukukî sınırlamalardan, kariyerinin sekteye uğrama ihtimalinden arınmıştır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisinin 1956 yılı Şubat ayında gerçekleştirilen yirminci kurultayında, Sovyetler Birliği'ni 30 yıl kadar bir monarşi şeklinde

yöneterek kurduğu totaliter yönetim gücüyle vatandaşlarına bilge, âdil ve kutsal görünmeyi başaran İ. V. Stalin'in genel siyasî çalışmalarına olumsuz değer biçilmesi, ardından onun şehirlere, köylere, resmî kurum ve kuruluşlara verilmiş olan adının topluca çıkarılması, binlerce anıtının, portresinin ve kitabının yok edilmesi, hatta adı ve soyadının sözlü ve yazılı basında ifade edilmesinin yasaklanması, bütün Sovyet halkının, özellikle aydın kesimin birçok temsilcisini basit bir ifadeyle şoka sokmuştur. Çünkü dış dünyaya kapalı bir toplumda, totaliter bir yönetimin kontrolü altında, devlet başkanına körü körüne inanma, yaltaklanma atmosferi altında yaşayan, tamamen ideolojik bir bilinçle sahip olan eğitim öğretim, sahtelikleri bir gerçekmiş gibi gösteren resmî görüşler ve değişik azgın propaganda teknikleri aracılığıyla belli bir kalıba sokulan insanlar bir diktatör olan liderlerinin siyasî suçlarını, ülkede sosyalizm kurulması uygulamasının dramatik, hatta trajik yönlerini bilmiyorlardı.

İ. V. Stalin küçük bir halkın bağrından çıkan büyük bir insandı, bu sebeple millî Sovyet cumhuriyetlerinin yerli halkları arasında ona karşı güçlü bir saygı, sevgi ve inanç mevcuttu. Sonuç olarak, dünyaya gözlerini henüz yuman sevgili liderlerinin altının kendi çırakları tarafından eşelenmesini Kırgız aydınları, özellikle Stalinizm zulmünden azap çekmeyen yazarlar düşmanca karşılamışlar, diktatöre duydukları sevgiyi eskisi gibi korumuşlardır (Söylemez vd. 2006: 159).

1960 kuşağı olarak da anılan ve ilköğrenimlerini baskıcı Stalin politikaları döneminde, ilk gençlik yıllarını ise Stalin'in ölümü ve Kruşçev dönemi nispi serbestlik döneminde geçiren genç yazarlar arasında Stalin'in adının ve ortaya koyduğu dogmaların yıkılmasını çabucak kabullenebilecek kişilerin başında Cengiz Aytmatov geliyordu. Aytmatov'un sosyalist realizmi yeniden yorumlaması durumu "Yüz Yüze" (1957) ve "Cemile" (1958) adlı eserleri ile görülmeye başlamıştı. Bir asker kaçağının hikâyesinin anlatıldığı "Yüz Yüze" ve kocası askerde olan bir kadının yaşadığı aşkın dile getirildiği "Cemile" yayınlandığı dönemde Kırgız Edebiyatı çevrelerinde çok yoğun tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuştu (Söylemez vd. 2006:155). "Yüz Yüze"de İkinci Dünya Savaşı boyunca ısrarla gizlenen ve tersi bir propagandayla üzeri örtülen askerden kaçma vakalarından birisi anlatılmaktaydı. Sıradan bir insan olan İsmail doğal bir refleksle ölmekten korktuğu için askerden kaçmış, karısı Seyde de askerden kaçan kocasını uzun süre korumuştur. Oysaki Sovyet edebiyatındaki kitabî asker kaçakları Sovyetler Birliği'nin kurulması ile zenginliklerini ya da makamlarını kaybeden eski dönemin temsilcileri ya da onların çocukları olarak tasvir edilir, Sovyetlerle bir sebepten dolayı sorunlu olan bu insanlar her halleriyle kötü kişiler olarak betimlenirdi (Söylemez vd. 2006: 166).

"Cemile"de ise hem "olumlu kahramanlar" öğretisine hem de Müslüman olan Kırgız toplumunun geleneklerine ters bir görüntü vardı. Savaşmakta olan kocasını sabırla bekleyerek kendisi de zafer için cephe gerisindeki görevini gece gündüz yapması gereken bir genç kız, başka bir adama âşık olarak onunla kaçıyordu. Nitekim eserler yaylandıktan sonra ortaya çıkan ahlakî boyuttaki tartışmalara ünlü Kırgız edebiyatçısı Tügölbay Sıdıkbekov "Cengiz şıfıntı bir gelini görkemli bir şekilde

betimleyip edep ve ahlaki bozuk Batı dünyası tarafından beğenildi" (Söylemez vd. 2006: 182) şeklindeki cümlelerle katılmıştı. Çünkü Stalin ile birlikte var olan yazarların onun ölümü sonrası oluşan yeni havayı anlamaları çok güçtü. Aytmatov için ise durum böyle değildi. 1956 yılında Moskova'daydı ve başkentteki köklü değişim rüzgârlarını bizzat yerinde görme imkânı bulmuştu. Psikolojik olarak da bu değişimi yaşamaya müsaitti, çünkü XX. Komünist parti kurultayında babası aklanmış ve artık halk düşmanının çocuğu olmaktan çıkmıştı. Çocukluğundan itibaren yaşadığı dışlanmışlık hissi onun Stalin ve dogmalarını terk edip yeni dönemi hemen kabullenmesini sağlamıştı (Söylemez vd. 2006: 212). Üstelik hem "Cemile" hem de "Yüz Yüze" kendi gözleriyle gördüğü ve uzun zaman gözleme imkânı bulduğu gerçek hikâyelerdi (Aytmatov 2002: 99, 109). "Cemile"de sınıflar arası mücadele bir kenara bırakılarak cephe gerisinin zor şartları, insanların ne derece fedakârca çalıştıkları son derece ustaca çizilmiş tabiat tasvirleri kitabın içinde hissedilmekte olan belli belirsiz romantik bir melodiyle harmanlanarak verilmişti. Tacik yazar Pulat Tolistin "Nesir dediğin işte budur! Ben kesinlikle böyle bir nesir okumadım. Bu, gerçekte nesir değil, ilginç bir şiir imiş. "Cemile" gibi bir eser yazsaydım, bu dünyada boşuna gelip geçmedim diye söylerdim" (Mullacanov M.'den Aktaran: Söylemez vd. 2006: 169) şeklindeki satırlarla coşkulu bir şekilde "Cemile"yi övmüştü

Kırgız edebiyatı çevrelerinde Aytmatov'la ilgili tartışmalar devam ederken yazarın Rusya ve Batı dünyasında ünü giderek artıyordu. Muhtar Avezov "Cemile"yi konu alan "Yolun Açık Olsun" (Avezov: 245) başlığı ile övgü dolu bir yazı kaleme almış ve kitabı ünlü Fransız şair Luis Aragon'a anlatmıştı (Söylemez vd. 2006: 180). Kitabı okuyan Aragon kitabı çevirmeye karar vermekle kalmamış, kitabın başına en az kitap kadar ünlü olan şiirsel bir başyazı kaleme almıştı. Türkçeye "Dünyanın Aşkı Anlatan En Güzel Hikâyesi" başlığı ile çevrilen bu yazı Fransızcadan Rusçaya da çevrilmiş ve bir anda Aytmatov küçük bir halk arasından çıkan ve ünü Batı dünyasında da duyulmaya başlayan bir Sovyet yazarı olmuştu.

Aragon bahsi geçen şiirsel giriş yazısında Aytmatov'un dünyaca ünlü bir yazar olmasında katkısı olacak şu cümleleri sarf ediyordu:

Her haliyle övünen gururlu, mağrur Paris'te, Hugo ile Volter'in Paris'inde, nice krallar ve devrimler gören Paris'te, her bir taşı uzun uzun hikâyeler ve efsaneler hatırlatan büyük ressamların Paris'inde, ateşli aşkların ve âşıkların şehrinde, görmediği, okumadığı, başından geçmeyen kalmayan bu şehirde ben "Cemile"yi okudum... İşte o an, Verter ile Veronica'nın, Antoni ile Kleopatra'nın ya da Manon Lescaut'un benim gözümde hiçbir değeri kalmadı ve işte o an Romeo ve Juliet'in, Paolo ile Françeska'nın, Ernan ile Danyarson'un hayali gözlerimin önünden bir anda silinip gittiler. Çünkü ben Danyar ve Cemile'yle karşılaştım ve onlarla beraber II. Dünya Savaşının üçüncü yılına, 1943 yılına, 1943 yılının bir ağustos ayına, güzel bir geceye yeniden dönüp orada bir yerlerde bulunan Kürküröö çayına, ekin yüklü arabalara ve diğer ikisinin hikâyesini bizlere anlatan Seyit adındaki çocuğa gittim (Aragon: 235).

Elbette ki kıskançlık ve kıyasıya eleştirilerle geçen yıllar içinde birinci nesil Kırgız yazarlar tarafından acımasızca eleştirilen Aytmatov, örneğin Aalı Tokombaev tarafından "Aytmatov'a gerçek bir yazar denemez, orta bir hikâyeci diyebiliriz" (Söylemez vd. 2004: 182) diye eleştiriliyordu. Kırgızistan yazarlar birliğinde yapılan "Cemile" hikâyesinin dili ile ilgili görüş alış verişi konulu bir toplantıda Nasiriddin Baytemirov "Cemile"nin dilinin Rusçadan kelimesi kelimesine çevrilen bazı cümle kalıpları ile bozuk olduğunu iddia ederken, aynı toplantıda sözü alan Cumabek Kıdırışev "Bir asker kanlı bir meydanda halkı korurken, onun evde kalan karısının kim bilir nereden peyda olan akli bir karış havada serserinin uzata uzata türkü söylemesiyle akli başından gidip onun eteklerine yapışarak peşinden gitmesi Sovyet ahlakının taleplerine uygun gelmez" (Söylemez vd. 2004: 175) diyordu. Bu hararetle tartışmalar devam ederken diğer taraftan ise Aytmatov Sovyetlerin Nobel'i sayılan Lenin ödülünü alacak ve ününü sadece Sovyetler içinde değil dünyada da duyuracaktı.

Edebiyat dünyasına yeni atılan gençler ve üniversite öğrencileri bir kıyaslama yapamayacakları yaşta oldukları için ilk nesiller gibi Stalin'e bağlı değillerdi. Ayrıca önlerinde Aytmatov gibi artık adı Batı'da da bilinen çok önemli bir örnek vardı. Aytmatov da kendi yolundan gitmek isteyen gençlere hamilik yapıyor ve Kırgızistan yazarlar birliğinde yerleşmiş olan kemikleşmiş yapıya karşı mücadele ediyordu. Bahsi geçen gençler arasında Murza Gaparov ve Aşım Cakıpbekov dikkatleri çeken yazarlar arasındaydı.

Murza Gaparov birlik kurulmadan önce zengin bir aileye mensupken Sovyetler Birliği sonrası ailesi meydana gelen özel mülkleri kamulaştırma hareketleri neticesinde fakir düşmüş, bu yüzden de yazar Sovyetler Birliği'ne her zaman mesafeli durmuştu (Karakaya 2011). Görüldüğü gibi bu durum, Gaparov'un kolhozlaştırma çalışmaları sırasında ailesine ait mülklerin kamulaştırılması ve sonrasında yaşadığı zor dönemler XX. Komünist Parti Kurultayını anlamlandırmasını kolaylaştırmıştır. Gaparov'un sistemi sert bir şekilde eleştirdiği en göze çarpan eseri "Beyaz tren" hikâyesidir (Gaparov 2009: 6). Olumlu kahramanlar öğretisini farklı bir şekilde ele alarak, duyguları, düşünceleri ve özel hayatı olan kahramanları "belirtik hakikati" ön plana çıkarmadan eserlerinde işlemeye çalışan Gaparov, "Beyaz tren"de bir dağ köyündeki sosyal ve iktisadî hayatı bütün çıplaklığı ile anlatarak 1960 yılına kadar kaleme alınan klasik Sovyet eserlerinde olması gereken gerçekliği yansıtan yapıyı sessiz bir şekilde eleştirmiştir. Akun adlı genç öğretmenin bir dağ köyü olan Pamir'de göreve başlaması ve onun gözüyle köyün tabii güzelliklerinin anlatılmasının yanında Sovyet devrimi üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen köyün içler acısı harap hâli, eğitim sürecinde öğretmenlerin cehaleti ve toplumun geri kalmışlığı konularını ince bir şekilde anlatan Gaparov'un bu hikâyesinde şehrli genç öğretmen ile köyde yaşamını sürdüren hikâye kişileri arasında geçen ilginç diyaloglarla yer yer güldürü öğeleri de kendisini göstermektedir.

Bugün hava bozuk. Dışarıda rüzgâr esiyor, meydana da büyük bir kasırğa var. Ben beşinci sınıfta müdürün dersindeyim. Sabahtan beri onun iki dersine katıldım: coğrafya ve tarih derslerine. Şimdi o Rusça dersi yapıyor. Öğretmenlerin böyle birbirlerinin derslerine katılmasına biz kendi aramızda "tecrübe değişme" diyoruz. Doğrusunu söylersem müdürle ikimizin değiştirecek tecrübesi bile yok. Ben onun iki dersini de beğenmedim. Coğrafya dersinde o bütün sınıfa "şalın (pirincin kabuğu) nedir?" diye sordu. Sınıfta bir öğrenci dışında herkes şalının ne olduğunu bilmediği için düşük not aldı. Bu kelimeyi bilen öğrenci ise sınıfta kalan öğrenciydi, geçen sene aynı soruya cevap veremediğinden dolayı sınavdan geçememişti. Bunu çocuk bana kendisi anlattı. Çocuk ders bitinceye kadar elini kaldırarak "Ben söyleyeceğim", diye cevap vermeye çalışıyordu. Yanındaki arkadaşları ise: "Cevabını söyler misin?" diye yalvarsa bile onları dinlemedi. Nihayet müdür ona da sordu. Çocuk doğru yanıt verdi. Bildiğini başkalarına söylemediği için müdür ona düşük not verdi. Çocuğun üzülmesine herkes sevinip güldü. Böyle bir metodu ben anlamadım.

Tarih dersi de şaşılacak biçimde geçti. Müdürün "ses çıkarmama oyunu" adlı bir metodu varmış. Bu metoda göre o tahtaya birçok soru yazdıktan sonra öğrencileri listeye göre çıkardı. Öğrenci tahtaya çıkıp soruların karşısına bildiği cevabı ses çıkarmadan yazdıktan sonra tekrar yerine oturuyordu. Hemen sonra tahtaya çıkan öğrenciler kendisinden önce çıkan öğrencinin hatasını düzeltiyordu. O zaman diğer öğrenciler sessiz oturmaktan usanıp yavaşça kâğıt oynamaya başladılar. Oyuna dalan birisi aniden "Kız!" diye bağırırverdi. Bu bağırır "ses çıkarmama oyununun" kurallarını bozdu. Müdür kızıp belki kendisi de usandı, tahtaya Payız'ı kaldırıp (ders sekizinci sınıfta geçiyordu) ondan sözlü olarak yanıt istedi. Müdür Payız'ın cevabını beğenmedi. O zaman müdür Payız'ı tahtanın yanında ayakta durdurdu ve Sadık'ı çağırdı. Sadık çıkıp doğru cevap verdi. Müdür ona iyi not verdikten sonra: "Şimdi Sadık orada durana tokat at", diye Payız'ı işaret etti. Bu emir bütün sınıfı canlandırırverdi. Öğrenciler kahkaha ile gülerek hepsi müdürün emrinin yerine getirilmesini beklediler. Fakat Sadık "Hocam", diye sıyrılarak bocalayıp duruyordu. "Tokat at! At!", diye bağırır müdür. Öğrenciler de "Tokat at! At!", diye desteklediler. Zavallı Payız, bu onun alışılmış rolüydü herhâlde, bir şey demeden öylece kala kaldı. Bir defa nedense, bana yalvaran bir bakışla baktı. Ben ne yapacağımı bilmeden başımı eğdim. O an avucun "şak" diye çıkardığı ses duyuldu ve sınıf gülmeye başladı. (Karakaya 2011: 374).

Yukarıda hikâyeden alınan bölümün devamında öğretmenin 24 yıl boyunca yapılan bölge toplantılarında örnek öğretmen olarak gösterildiğini de öğrenmekteyiz. Dolayısıyla gece gündüz çalışan, çocuklar için elinden geleni yapan, gününün her saatini okuyarak geçiren ve devrim esaslarını genç nesillere öğreten örnek öğretmen yerine yarı cahil ve eğitim öğretim metotlarından habersiz bir öğretmeni eserinde işleyen Gaparov, var olan gerçekliği bütün çıplaklığı ile yansıtarak en azından kendi gözlemlediği harici âlemi gerçekçi bir şekilde itibarî âleminde işlemiş ve eserini doğallık seviyesine yaklaştırmıştır. Genç öğretmen Akun'un Pamir köyü ile ilgili izlenimleri de kayda değerdir. Yıkık dökük evler ve geri kalmış köyün Sovyet devrimi

üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen harap hâli yazarın Akun'un gözüyle yansıttığı tespitler arasındadır.

Gaparov gibi bu dönemde var olan gerçekliği eserinde yansıtarak edebiyatın işlevi ile ilgili farklı bir anlayışa sahip diğer yazarlardan birisi de Aşım Cakıpbekov'dur. 1960 yılında yayınlanan "Aygaşka"da (Cakıpbekov 2004) başkahraman Kılıçbek'in küçük bir tayken satın alıp büyüttüğü Aygaşka'nın önce oğlu Sarıbek tarafından satılmak istenmesi sonra ise Aygaşka'nın kolhoz tarafından alıkonularak kamulaştırılması sürecini uzun uzun anlatmıştır. Hikâyedeki çatışmanın unsurlarından bir tanesi Kırgızlar için atın ne derece önemli olduğuna bir türlü anlam veremeyen ve yeni bir ev yaptırmak için Aygaşka'yı ısrarla sattırmak isteyen Sarıbek'tir. Diğer çatışma unsuru ise özel mülkleri kamulaştırmak isteyen kolhozdur. Her iki çatışma unsuru da esasında rejimi işaret etmektedir. Özellikle kendi oğlu Sovyetler Birliği döneminde yetişmiş, Sovyet okullarında eğitim almış ve Sovyet ideolojisinin belirlediği bir yaşam tarzı benimsemiştir. Bu yaşam tarzında at yoktur. Yani köklerinden koparılan bir halkın nesiller arası çatışması söz konusudur. Diğer taraftan da kendisine ait bir atın zorla kamulaştırılması ve Kolhozun malı haline getirilmesi Kılıçbek'le kolhoz arasında net bir çatışmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Cakıpbekov bu çatışma vasıtasıyla hem millî kimlik meselesi üzerine vurgu yapmış hem de uygulanan ekonomi politikalarına karşı tepkisini ortaya koymuştur. Milli kimlik konusu daha sonra özellikle "Beyaz Gemi"de daha belirgin olarak Aytmatov tarafından bir kez daha ele alınacaktır.

"Kılıçbek atını eğerelemeye başladı. Acele etmesine rağmen hareketleri halsizdi. Uzun yıllardan beri sandıkta yatan gümüş kaplamalı göğüslüğü de atına taktı. Aygaşka çok güzel görünüyordu. Üç adım geriye gidip atına imrenen gözlerle uzun uzun baktı ve derin bir iç çekti.

Evdekiler çaya oturmuştu. Kılıçbek eve girdi ve yeni cepkenini giydi, duvarda asılı duran kamçısını aldı.

- Gün çıkmadan nereye gidiyorsun, çay içmeyecek misin? dedi karısı.

"Aygaşka'yı kolhozo vereceğim" deyip işin açığını anlatmak istedi içinden. Fakat kendini tutamadı sinirlenerek hızlı adımlarla evden çıktı."

Aygaşka'nın silueti, uzaklaştıkça gözden kayboluyordu. Sarıbek güldü.

- Bunadı mı gerçekten ne? Atı vermeye gitmiyormuş gibi bir de özenle eğerelemiş. Ne yapacak, gelirken elinde mi getirecek eğeri.

- Doğru ya, neden gitmeden önce söylemedin, dedi yaşlı kadın. Kocasını için endişelenmişti.

Sarıbek işe gitmek için atına bineceği sırada Kılıçbek, Aygaşka ile yeniden geldi. Attan indi. Sesi lanet okur gibi çıkıyordu. Yuları Sarıbek'e doğru atarak "Al..." dedi, "Kendin ver... Ben... Olmuyor..."

Oğlunun yüzüne bile bakmadan eve girdi" (Cakıpbekov, 2008: 174).

Kılıçbek çok değer verdiği atını kendi elleri ile kolhoza verememiş, yazar bu görevi Sarıbek'e yaptırarak nesiller arasındaki duygu, görüş ve yaşayış farkına dikkat çekmek istemiştir. Esasında bu farkların at üzerinden yapılması çatışmaya derinlik kazandırmak için ustaca düşünülmüş bir detaydır. Kırgızlar gibi at kültürünün bir yaşam tarzı olduğu milletlerde ata verilen değerden hareketle Sarıbek'in şahsında ilköğrenimlerini Sovyetler birliği döneminde gören genç Kırgızların ata verilen değeri anlayamamaları millî kimlik açısından yazar tarafından verilen önemli bir mesajdır. Bu söylenenleri destekleyecek en önemli epizot, Aygaşka'nın ikinci olarak bitirdiği yarıştan sonra Kılıçbek ve Osmon arasında geçen tartışmadır. Atın sahibi Kılıçbek bölgenin ünlü at yetiştiricisi Osmon ile anlaşarak Aygaşka'yı yarışa beraber hazırlamış ve eğer Aygaşka dereceye girerse ödül paylaşma kararı almışlardı. Yarışta ikinci olan Aygaşka'ya ödül olarak bir tay ve bir radyo düşmüştü.

"Osmon,

- Bu radyoyu sen al, çocuklara hediye olarak verirsin. Bense şu tayı alayım, tamam mı, böyle yapalım mı?

Kılıçbek bu fikri beğenmiyor. Radyoyu ölü eşya diyerek istemiyor, onun da gönlü tayda. Osmon:

- Yahu bu pahalı bir eşya, satacak olursan iki tay alırsın. Alsana işte, atın sahibisin diye bunu sana veriyorum, diyor.

Aslında radyonun pahalı olduğunu Kılıçbek de biliyor. Ama radyoyu satacağım, diye rahatını bozmaktansa, "Şu tayın gözü var, canlı hayvan, değil mi!" diye düşünüyor, bir türlü kıyıp da Osmon'un dediğine razı olamıyor. Çaresiz Osmon'u kendi lafıyla vuruyor.

- Madem öyle pahalı alet, ne diye kendin almıyorsun radyoyu, iyi ya işte satar kendine iki tane tay alırsın" (Cakıpbekov 2008: 171).

Osmon ve Kılıçbek arasındaki tartışma devam eder ve ikisi de çok sinirlenir. Sert bir tartışmadan sonra daha pahalı olduğu halde ikisi de radyoyu almak istemez ve Kılıçbek sinirle Osmon'a tayı verir.

"Şimdi ise uzaktan Osmon'un arkasında onunla giden taya bakıp içi acıyordu. "Bilseydim ödül alacağımı, bir başkasını ortak edeceğime kendim talim ettirirdim atımı" diye düşünüyor üzülüyordu" (Cakıpbekov 2008: 172).

Görüldüğü gibi hem Osmon hem de Kılıçbek ısrarla teknolojik bir yenilik olan ve attan daha pahalı olduğunu bildikleri halde radyo yerine millî kimliğin bir sembolü olan atı tercih ediyorlar ve aralarında kırıcı bir tartışmaya giriyorlardı. Atın Kırgızlar için taşıdığı anlamı göstermesi bakımından manidar olan bu satırlar esasında Sovyetler döneminde yetişen Sarıbek ve babası Kılıçbek arasında geçen çatışmanın yazar tarafından millî kimlik üzerinden gösterilmesi için tasarlanmıştır. Nitekim gerçekten dönemin şartları göz önünde tutulduğunda bu durum takdire şayandır.

Cakıpbekov günlüklerinde "Aygaşka"nın parti organları tarafından algılanış şeklini açıkça belirtmiştir.

10 Ağustos 1961 tarihinde kaleme almış olduğu günlüğünde:

"... Çok önceleri çıkması gereken hikâye kitabım yeni çıkmak üzere. Redaktör S. Ömürbaev boş sözler söyleyen korkağın tekiymiş. "Aygaşka"yı direktörüne göstermiş. Edebiyatın 'E'sinden anlamayan direktör "Aygaşka"yı okuyup, her tarafını çizmiş ve 'Bu hikâyede işlenen ideoloji bozuk' demiş. İşte böyle, "Aygaşka"yı kitaptan çıkarmaya mecbur kaldım. Bu yüzden kitabın basılması gecikti. Aslında "Aygaşka"da işlenen ideoloji, yönetime körü körüne bağlı şakşakçıların gözüyle bakıldığı zaman gerçekten de bozuk. Yazarın ne istediği, hangi konumda olduğu belirsiz. Hikâyede yaşadığımız devir eleştiriliyormuş gibi kokular geliyor. Bu durumu Kambaralı da¹ kaleme aldığı eleştiri makalesinde belirtmiş. Fakat yazar özgür olarak yazmazsa hangi eser ölümsüz olur? Şayet "Aygaşka" da yansıttığım, partinin bozuk siyasî işlerine inanacak olsaydım övmek istemesem bile kendiliğinden partiyi öven bir eser çıkardı ortaya. Fakat inanmadığım bir şeyi nasıl överim. Başka halklar bir kenara, Kırgız gibi yüzyıllardır şahsî mal edinmeye alışmış bir halkı malından ayırmanın zamanı mı? Halk buna hazır değil. Bu fikirlerimin ne kadar doğru olduğunu önümüzdeki 1-2 yıl içinde göreceğiz... " İşte böyle, bu yüzden "Aygaşka"yı hikâye kitabına alamadık. Bir de bunun devamı var! Ala-Too dergisinin kontrol komisyonu, "Aygaşka"yı muzır eserler sınıfına almışken Cengiz² engel olup, "Aygaşka"yı muzır eser sınıfından çıkarttırmış. Eğer engel olmasaydı beri yoldakiler yolumun önüne set çekecek, yazı hayatımı bitireceklerdi" (Göz 2004).

şeklindeki satırlarla "Aygaşka" adlı hikâyesi ile esasında sisteme bakışının ne olduğu ve edebiyatı araçsallaştırma çabaları açık bir şekilde görülmektedir. Esasında bu durum 1960'lı yıllarda edebiyat dünyasına yeni yeni giren genç kalemlerin tamamı için geçerliydi.

Edebiyat eleştirmeni Prof. Dr. Salıcan Cigitov'un hatıralarında da bu döneme dair ilginç tespitler bulunmaktadır:

1960'lı yılların ilk yarısında nesir yazan bir grup gencin bazı eserleri ideolojik hataları olan metinler olarak eleştirildi. Genç millî edebiyata daha önceleri yansıtılmayan hayat olaylarını ve yeni betimleme tekniklerini sokmaya çalışan gençlere karşı dogmatik cepheden yapılan hücumu C. Aytmatov sanki kendisine karşı tertiplenmiş bir hücum gibi kabul etti. Bu sebeple o dönem Kırgız edebiyatı ile ilgili yazdığı makalelerde ve yaptığı röportajlarda genç yazarların yeni eserlerini övdü. Bu şekilde kendi taraftarlarının diğer grubun eleştirmenleri tarafından karalanan eserlerini korumak için seferber oldu.

Yazarlar muhitinde yine bir anlaşmazlık ortaya çıkacağı anlaşıldığında, Kırgızistan Yazarlar Birliğinin yöneticileri nesirci genç yazarların tartışma yaratan eserleri için bir tartışma toplantısı düzenlemeye mecbur kaldı. Bu

¹Aşım Cakıpbekov'un bahsini ettiği eleştirmen tahminen edebiyat araştırmacısı Kambaralı Bobulov'dur.

²Bahsi geçen şahıs Cengiz Aytmatov'dur.

tartışma toplantısı "Genç Yazarlar Danışma Meclisi" adı ile 1965 yılı Mart ayında Bişkek'te gerçekleştirildi. Bu toplantıya Moskova'dan V. Aksenov başta olmak üzere ünlü Rus yazarları çağrıldı. Danışma Meclisine C. Aytmatov da doğrudan katılıp kendi taraftarları ile birlikte "düşüncesi bozuk" şeklinde suçlanan nesri eserleri koruma altına aldı. Moskovalı yazarlar da bu grubun söylediklerini desteklediler. Bu şekilde Kırgız edebiyatında kendini göstermeye başlayan yenilikçi düşüncelere karşı düzenlenen hücum geri püskürtüldü (Söylemez vd. 2006: 194).

Dolayısıyla Aytmatov'un "Yüz Yüze" ile başlatıp "Cemile" ile devam ettirdiği yeni yorumlayış biçimi genç Kırgız yazarları da etkilemiş birinci nesil Stalin dönemi doğmalarına alışık yazarlar tarafından önceleri Aytmatov'a karşı yürütülen hücumlar Aytmatov'un Komünist Parti organları ve Moskova tarafından korunmasıyla gençlere yönelmiştir. Aytmatov'un korumasıyla yazın dünyasında kendilerine yer edinebilen bu genç nesil yazarlar Kırgız edebiyatının ilerlemesinde önemli rol oynamışlardır.

Sonuç olarak 1934 Kurultayı'nda kabul edilen ideal olan ya da olması gereken gerçeklik olgusunun eserlerde yansıtılması fikri kısmen de olsa terk edilerek var olan gerçekliğin yansıtılmasına geçilmiştir. Eserler belli bir şablon olmaktan çıkarılarak yazarların duyuş, görüş ve sezgileri de eserlerde yer almaya başlamış ve ilk dönemde kullanılan klâsik çatışma biçimleri yerini daha doğal çatışmalara bırakmıştır. Artık devrim romantizmi içerisinde "olumlu kahramanlar" metodu bir kenara bırakılarak harici ve itibarî âlem arasındaki fark kabul edilebilir gerçeklik çerçevesi içerisinde çizilmeye başlamıştır. Özellikle olay örgüsündeki neden sonuç ilişkisine dikkatli bir şekilde yaklaşarak mekânların meydana gelen olayın psikolojisiyle paralellik göstermesine dikkat eden bu yeni nesil kendisine Aytmatov'u örnek almıştır. Tasvirlerin hikâye kişilerinin hikâyede edindikleri role göre tasarlanması ve hikâye kişilerinin hayalî olmaktan çıkarak doğallık sınırları içine çekilmesi bu dönem için kayda değer gelişmeler arasındadır.

Bu kayda değer ilerlemenin kilometre taşlarını görebilmek için Mukay Elebaev'in Kırgız edebiyatının daha yeni oluştuğu yıllarda kaleme aldığı bir yazısına dikkat etmek zarurîdir:

Bizim edebiyatta her yönüyle kendisini yetiştiren yazar ve şair hâlâ yok. Bunların çoğu kendilerini yazarlık denilen işe tam manası ile veremediler... Yazarlık mesleğinin değer kazanmasına engel olan yegâne neden ise, bu işi önemsemeyen bakış açısıdır: O bakış açısı ki, kimimizi eğitimci, kimimizi siyasetçi, kimilerini ise yönetici olarak görmüş ve yazarlık mesleğinin güçlenmesine, bu kalemlerin keskinleşerek tam manasıyla kendilerini göstermesine izin vermemiştir. Geçmişteki yazarların ömürlerinin tamamını sanat ile iç içe geçirdiklerini, başka işlerle uğraşmadıklarını biliyoruz. Bizim edebiyatımızda böyle bir gelenek var mı? Yok. Brakalım tamamını, vaktinin hiç olmazsa yüzde on beşini herhangi bir türde edebî bir metin ortaya koymak için ayıran kaç kişi var? Elbette, bütün işlerini tamamıyla bırakıp sadece sanat adamlığı ile uğraşsın demiyorum. Zaten

hayatın kanunları da buna müsaade etmez. Her birimizin kafasını kurcalayan, yapılması gereken bir sürü iş var. Fakat her şeye rağmen elden geldiğince işimizi ciddiye almalıyız, ellerinden geldiği kadar yaptığımız işi ciddiye almalılar.

Günler elbet geçecek, bu yazarların arkasında bıraktığı edebî mirastan yeni yetişen nesillerin de faydalanma zamanı gelecek. Bizim sadece bugün için çalışmaya hakkımız yok. Bu yazarların gelecek nesillerin karşısına hakkı ile çıkması gerek.

Ben şairim, ben yazarım diyenlerin hayatın her alanında yetişmesi, bin elekten geçmesi şart. Bu kalemlerin, hayatı, karakterleri, tabiatı ve insanoğlunu tanınması, başından birçok tecrübeyi geçirmesi gerek değil mi? Bunları yapmayarak, oturduğu yerden şair ya da yazar olacağım diyenlere, oldum diyenlere ben inanmıyorum. Dahası hayat boyunca kitap okumayı bırakmamak da bir zorunluluk.

Seneler içerisinde büyük bir sabırla kendisini geliştirip, her açıdan kendisini yetiştirenlerin bir yıllığına dahi olsa kitap okumayı bırakması hâlinde nasıl cahil kaldığını bizzat ben kendim çok iyi biliyorum. Bu yüzden “kitap okumak” fiili, insanoğlunun gereksinim duyduğu en tâbii ihtiyaçlar kadar şair ve yazar için zorunluluk olmalıdır.

Fakat birçoğunun Rusçaya gücü yetmiyor. Bizde ise fayda verecek edebî metinler hâlâ ortaya konamadı. Bu yüzden Rus dilini örnek almamız, Rus edebiyatından faydalanmamız gerek. Bununla beraber elden geldiğince Kazak, Özbek veya Tatar edebiyatı gibi edebiyatları göz önünde bulundurmamız gerek! Yoksa nasıl yapacağız? (Elebaev 1930).

Neticede 1934 Kurultayı’nda alınan kararların Aytmatov’un açtığı yoldan giden yazarlar tarafından arşınlanmasıyla Kırgız edebiyatı da bir nebze olsun duyusu ve görüş özgürlüğüne kavuşmuştu. Buraya kadar olan kısmın var olan gerçekliğin tespiti olması bir yana asıl üzerinde durulması gereken soru Kruşçev’in Stalin’in kültürünü ve onun doğmalarını yıkmasının yanında Parti’nin edebiyata olan yaklaşımının neden değiştiğinde olmalıdır.

Parti, Lenin’in hayatta olduğu dönemden itibaren edebiyatı ve genel bağlamda da sanatı bir araç olarak görmüştü. Bu araç olarak görme sanatın işlevini kısıtlamış ve estetik yaşantı uyandırma gibi çok önemli işlevlerinden birisi göz ardı edilerek sadece parti programlarının sözcüsü bir edebiyat ortaya çıkmıştı ki İkinci Dünya savaşında konu kahramanlık ve vatan savunması olarak değişse de estetik yaşantı uyandırma işlevi özellikle Kırgız edebiyatı için uzak bir kavramdı. Parti’nin edebiyata bakışının neden değiştiği sorusunun cevabına ancak XX. Kongre’deki delege konuşmalarını detaylı bir şekilde incelemek ve köklü bir edebî geçmişe sahip olan Rus entelektüel birikiminin edebiyat ve sanatta Batıyla yarış hâlinde olmak kaygısını Parti’ye izah edebildiği ihtimalini de göz önünde tutmak gerekmektedir. Neticede bu gidiş edebiyatın ilerleyen safhalarda daha iyiye nasıl gidebiliriz sorusunu arayan ve bazı var olan gerçeklikleri olduğu gibi yansıtan bir yapıya bürünmesine neden olacak,

ortaya kolhoz sistemini eleştiren Elvada Gülsarı, Sovyetlerde de uyuşturucu bağımlılığının var olduğunu bütün dünyaya duyurabilen ve dönemin Sovyet gençliğini çizebilme başarısını yakalamış olan Dişi Kurdun Rüyalari (Ükübaeva 2012: 195), Rus kültürünün üst kimlik olması meselesini Komünizmle bağdaştıramayan Beyaz Gemi gibi eserler çıkacaktır. 1960'lı yıllar sadece Kırgız edebiyatı için değil bütün Sovyetler Birliği edebiyatları için bu açıdan bakıldığında bir dönüm noktasıdır.

KAYNAKÇA

- ARAGON, Luis (2004), "Dünyanın Aşkını Anlatan En Güzel Hikâyesi, *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı Armağanı*, (2004), Bişkek: Manas Üniv. Yay. s. 235-243, (Çev. Kemal Göz).
- AVEZOV, Muhtar. "Yolun Açık Olsun", *Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı Armağanı*, (2004), Bişkek: Manas Üniv. Yay. s. 245-247, (Çev. Kemal Göz).
- AYTMATOV, Cengiz (2002), *Çocukluğum*, (Çev. Muhammet MERTEK), İstanbul: DA yay.
- CAKIPBEKOV, Aşım (1960), *Aygaşka*, Frunze: Ala Too, Sayı 7.
- CAKIPBEKOV, Aşım (2008), *Biz Babasız Büyüdük*, (Çev. Orhan SÖYLEMEZ, Kemal Göz), Ankara: Bengü Yay.
- CİGİTOV, Salican (2002), "Sovet Dooruna Çeyinki Kırgız Elinin Bilimdüülügü Cana Cazma Tili". *Manas Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), s. 20-36
- EAGLETON, Terry (2004), *Edebiyat Kuramı Giriş*, (Çev. Tuncay BİRKAN), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- ELEBAEV, Mukay (1930), *Dağı Akın, CazuuçularTuuralu*, Bişkek, Kızıl Kırgızistan, 17 Mart.
- GAPAROV, Murza (2009), *Ekö Een Bakta*, Bişkek: Turar Yay.
- GÖZ, Kemal (2004), "Aşım Cakıpbekov'un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Ayşgaşka Adlı Hikâyesinin Çevirisi (Günlüklerinin Işığında)" Bişkek: Yayınlanmamış Lisans Tezi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Türkoloji Bölümü.
- İBRAİMOV, Osmankul (2014), *İstoriya Kırgızskoy Literaturı XX Veka*, Bişkek, KRSU Yay.
- KARA, Fusun (2013), "Kırgız Sovyet Devletinin oluşması", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2, s. 1749-1767, February.
- KARAKAYA, Ebru (2011), "Kırgız Hikâyeci Murza Gaparov ve "Ak Poezd", "Künöstüü Aral", "Darıyalardı Şookumu" Adlı Hikâyeleri", Ankara, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Ün. S.B.E. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edeb. Bölümü.
- MORAN, Berna (2002), *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yay.
- SÖYLEMEZ, Orhan, Kemal GÖZ (2006), *Salican Cigitov ve Dünyası*, Bişkek: Manas Üniv. Yay. Kitapta: "Cengiz Aytmatov Edebiyat Dünyasında Boy Gösteriyor", CİGİTOV, Salican, (Çev. Ayhan ÇELİKBAY).
- ÜKÜBAEVA, Layli (2012), *Çingiz Aytmatov Cana Kırgız Adabiyatı*, Bişkek: Turar Yay.